

Лубенець Ірина Григорівна,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, кандидат
юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ

На сьогодні найбільш резонансними злочинами є злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності (далі – ССтСН) дитини. За даними різних джерел, в Україні спостерігається погіршення криміногенної ситуації та зростання кількості злочинів проти дітей на сексуальному підґрунті

Зокрема, згідно вибіркових даних статистики, наданих фахівцями ювенальної превенції Національної поліції, протягом 2018 року було виявлено 60 потерпілих дітей від зґвалтування, тоді як уже в наступному 2019 році їх виявили удвічі більше – 125.

Разом з тим, за результатами дослідження, проведеного фахівцями офісу Президента спільно з Міжнародним союзом електров'язку, де було опитано понад 5 тис. дітей до 18 років і близько 5,5 тис. батьків, з'ясувалося, що кожна 5-та дитина в Україні потерпає від сексуального насильства [1].

Тобто злочини проти ССтСН дітей відрізняються високим рівнем латентності: лише про 10 % злочинів стає відомо поліції, ще менше потрапляє до суду [2].

Слід вказати, що в Україні 69 % випадків сексуального насильства відносно дітей здійснюється в домашніх умовах, у неповноцінних сім'ях і над дітьми-сиротами. У 85–90 % випадків злочинець добре відомий дитині, і лише 10–15 % зґвалтувань скоюють незнайомці. Зокрема, на частку членів сім'ї (вітчимів, дядьків, братів, батьків, дідусів) припадає 35–40 % зґвалтувань [3]. І саме такі злочини розслідувати найважче.

При виявленні злочинів проти ССтСН виникають складності з їх документуванням, адже одним із способів зібрання максимально надійної доказової бази – це професійно здійснене опитування дитини-жертви, що потребує спеціальних методів та методик. Одночасно, слід враховувати, що «статеві злочини» завдають глибокої психологічної травми потерпілій дитині, тому збираючи докази необхідно якнайменше травмувати її.

Одним із документів, де докладно визначені особливості та вимоги до проведення допиту (опитування) дитини, направлені на зменшення повторної її травматизації під час слідчих дій, є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства («Лансаротська конвенція»), ратифікована

20.06.2012 № 4988-VI [4]. Зокрема, у ст. 35 «Опитування дитини» зазначається про необхідність забезпечення:

- проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;
- проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
- проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
- проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;
- можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама обирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

Вимагається вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її внутрішнього законодавства [4].

На сьогодні, Україна намагається впровадити ці та інші міжнародні положення в частині забезпечення дружнього до дитини правосуддя. Зокрема, в Україні з 2008 року почали створюватися перші «зелені кімнати» [5, с. 17], основним призначенням яких є проведення опитування (допитів) дитини за допомогою спеціальної методики (з урахуванням її індивідуально-психологічних та психофізіологічних властивостей), яка позбавляє або мінімізує повторну травматизацію психіки дитини в подальших слідчих діях. Разом з тим, таких приміщень за вимогами «зелених кімнат» дуже мало, що гальмує ефективне розслідування злочинів даної категорії. Досі існує негативна практика, коли особи, які проводять допит (опитування) дитини, у своїх робочих кабінетах, що є вкрай небажаним, оскільки може спровокувати додаткову психологічну травму для дитини [6, с. 245].

Згідно вітчизняного законодавства (ч. 5 ст. 224 КПК України) [7], під час допиту може застосовуватися аудіо- та/або відеофіксація. У тому числі при допиті (опитуванні) дитини. На жаль, ця норма не є обов'язковою. Нерідкі випадки, коли дитину допитують багато разів як під час досудового слідства (зокрема, слідчий, експерти та ін.), так і під час судового розгляду – прокурор, представник потерпілого, захисник потерпілого, захисник обвинуваченого, суддя, іноді поставити запитання має право сам обвинувачений.

На сьогоднішній день, уникнути процедури опитування в суді дитини, постраждалої від злочинів, що посягають на ССтСН можливо шляхом подання клопотання з боку: представника дитини (наприклад, батьків, опікунів), захисника дитини або прокурора, де зазначається,

що в суді дитину допитувати не бажано у зв'язку з наявною психологічною травмою.

На наш погляд, доцільно було б навпаки, законодавчо визначити в КПК України можливість (необхідність) опитування дитини в судовому засіданні лише в окремих випадках за клопотанням однієї зі сторін (наприклад, представників дитини, її захисника, прокурора), відповідно ухвали суду. В усіх інших випадках в інтересах здоров'я та психологічного стану дитини в суді її не допитувати (такий досвід успішно реалізується багатьох країнах, зокрема, у Польщі). Натомість, в якості доказів використовувати відеозаписи допиту (опитування) та/або показання з чужих слів (згідно до ст. 97 КПК України) [7], тобто осіб, які були присутні під час допиту (опитування) дитини.

У разі ж нагальної необхідності опитування дитини в суді забезпечити виключно формат дистанційного судового провадження, тобто допитувати дитину поза залом судового засідання зі спеціально обладнаної у приміщенні суду кімнати чи іншого приміщення (у тому числі поза межами суду) з використанням відеоконференції (відповідно п. 3 ч. 1 ст. 336 КПК та ч. 4 ст. 354 КПК України) [7].

При неможливості забезпечити відокремлений вхід до іншої кімнати у приміщенні суду, де під час судового засідання може знаходитись дитина, проводити допит з іншого суду або кімнати з окремим входом для легендарованого свідка [8, с. 40].

На думку науковців, а також практиків (суддів, прокурорів, слідчих та ін.) проведення опитувань дитини повинно здійснюватися психологом, спеціально підготовленим для роботи з дітьми (визначеного віку), які зазнали сексуального насильства. Інші учасники процесу (слідчий, експерти, слідчий суддя та ін.) повинні бути присутніми під час допиту (опитування) дитини і мати змогу ставити дитині запитання через психолога дистанційно (за допомогою навушника), при цьому спостерігаючи за її реакцією, перебуваючи за спеціальним склом (або на моніторі).

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне з метою забезпечення прав дітей, постраждалих від злочинів, що посягають на ССтСН та позбавлення повторної травматизації їх психіки під час проведення слідчих дій, запропонувати:

по-перше, ввести відеофіксацію допиту (опитування) як обов'язкову норму для уникнення багаторазових опитувань;

по-друге, не опитувати дитину в залі суду взагалі, а використати в якості доказу відео допиту, що проводився на стадії досудового слідства та/або показання з чужих слів;

по-третє, проводити опитування професійно підготовленим психологом, який має досвід роботи з дітьми, постраждалими від сексуального насильства.

Список використаних джерел

1. Кожна 5 дитина в Україні потерпає від сексуального насильства, – дитячий омбудсмен Кулеба/ Українські новини від 19.11.2019. URL: <https://ukranews.com/ua/news/666713-vid-seksualnogo-nasylstva-v-ukrayini-strazhdaye-kozhna-5-ta-dytyna>.
2. Гаврилюк І. Рідний гвалтівник. Чому на Прикарпатті діти страждають від сексуального насилля // Репортер. 2019. URL: <http://report.if.ua/lyudy/ridnyj-%D2%91valtivnyk-chomu-na-prykarpattai-dity-strazhdayut-vid-seksualnogo-nasylyya>.
3. Домашнє насильство. Статистика, що шокує. URL: <https://pedpresa.ua/35469-domashnje-nasylstvo-movoyu-tsyfr.html>.
4. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T124988.html.
5. Запобігання правопорушенням неповнолітніх : зб. метод. рек. – К.: ДНДІ МВС України. 2016. – 285 с.
6. Васін Д. Допит потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 2. С. 244–248 .
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відом. Верховної Ради України. № 9–І. С. 474. Ст. 88.
8. Дослідження передумов запровадження нової практики допиту /опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства. Жіночий консорціум України за підтримки VICE (Міжнародного католицького бюро дитини) та OAK Foundation.2015. 52 с. URL: <https://childhub.org/uk/child-protection-online-library/doslidzhennya-peredumov-zaprovadzheniya-novoyi-praktiki-dopitu>.

Майстренко Марія Миколаївна,

старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОПИТ НЕПОВНОЛІТНЬОГО: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Дитина, яка стала жертвою злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості отримує психологічну травму – результат стресового впливу, який виявився для психіки нездоланим. В результаті травматичного досвіду можуть виникнути когнітивні викривлення по відношенню до себе, оточуючого середовища. Також посттравматичний стан може виражатися у негативному впливі на пам'ять і сприйняття, а відповідно і на хід розслідування.

Перед компетентними органами, що уповноважені на здійснення досудового розслідування у межах кримінального провадження стоїть непроста поліаспектна задача – розкрити злочин, притягнути винувату особу до відповідальності у міру її вини, уникнути при цьому повторної травматизації дитини-жертви та